

Ilok - Dvor knezova iločkih, crkva Sv. Petra apostola, kula 8 i bedemi - rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja 2007.

Ilok – Castle of the Dukes of Ilok, St. Peter the Apostle Church, Tower 8 and Bulwarks. Results of Rescue Excavations in 2007

Željko Tomičić
Kornelija Minichreiter
Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj
Gordana Mahović
Katarina Botić
Marko Dizdar
Hrvoje Kalafatić
Saša Kovačević
Zorko Marković

Primljeno/Received: 25. 03. 2008
Prihvaćeno/Accepted: 08. 04. 2008

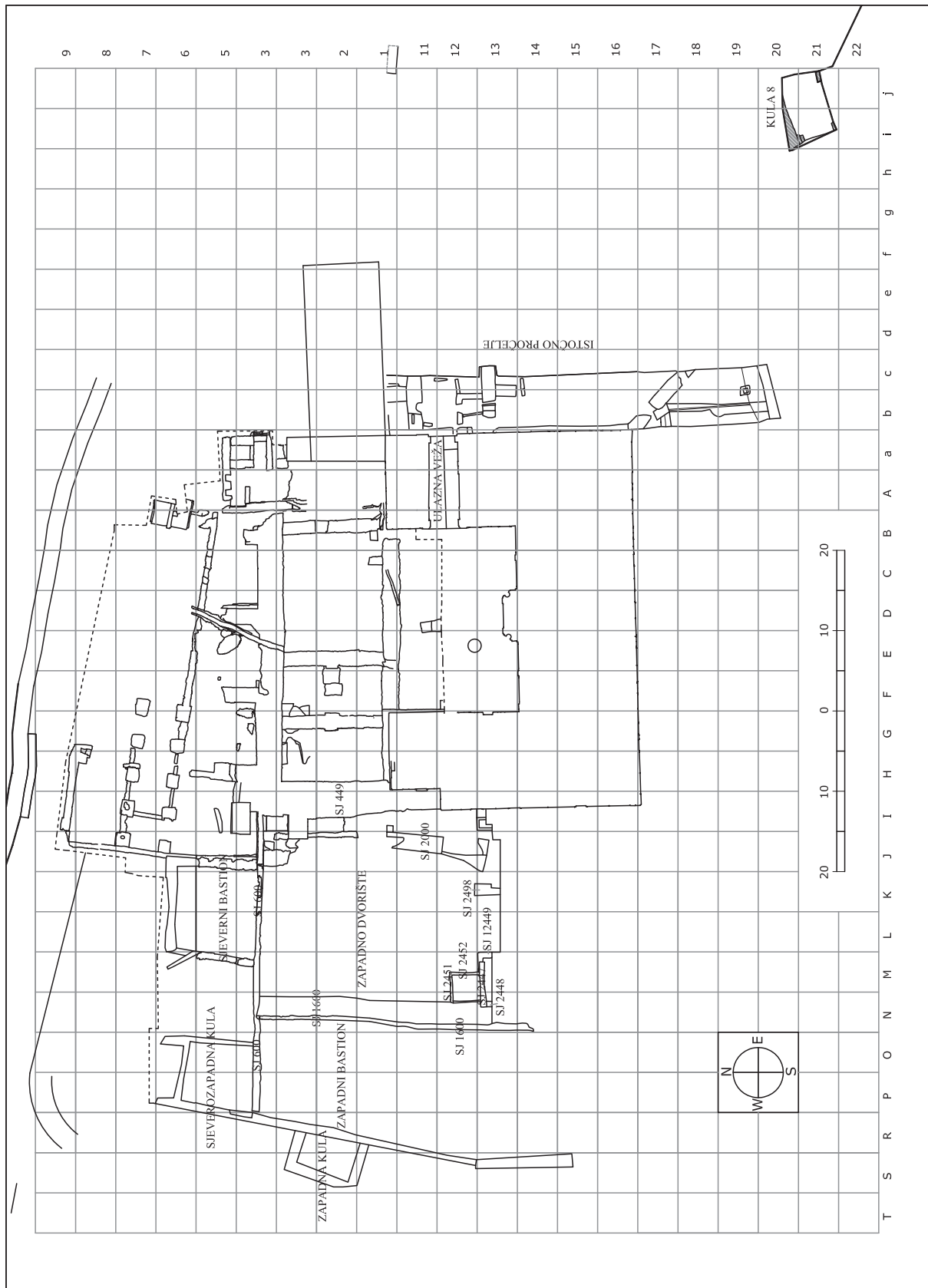
Zaštitna arheološko-konzervatorska istraživanja Dvora knezova Iločkih (dvorac Odescalchi) u 2007. godini, koja provodi Institut za arheologiju pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića, bila su usmjerena na zapadno dvorište palasa Iločkih, zatim zapadni dio bedema s kulom i bastionom, sjeverni bastion, na južnu polovicu ulazne veže koja se nalazi u istočnom obodnom zidu palasa te na istočno pročelje i objekte ispred njega. Tijekom svih faza istraživanja na tom su prostoru definirani mlađi i stariji arheološki slojevi koji pokazuju kontinuitet naseljavanja, čiji počeci sežu do starčevačke kulture. Najveći broj dokumentiranih arheoloških cjelina pripada razdoblju izgradnje i života palasa Iločkih iz druge polovice 15. i početka 16. st. Zapadno uz palas otkriveni su ostaci arhitekture iz razdoblja koje je prethodilo izgradnji palasa. Antičkom razdoblju pripadaju nalazi jama, kanala i ukopi temelja objekata koji su pokretnom građom datirani od sredine 3. do kraja 4. st. Od prapovijesnih razdoblja u najvećem su broju izdvojeni tragovi naselja iz rane faze starijeg željeznog doba, koje se pripisuje Kalakača fazi bosutske grupe. Izniman je nalaz paljevinskog groba kostolačke kulture te jarka koji pripada starčevačkoj kulturi.

Radovi na crkvi Sv. Petra apostola trajali su paralelno s radovima na Dvoru knezova Iločkih. Tijekom radova otkriven je sjeverni zid crkve s kontraforima, zvonik na zapadnom ulazu u crkvu, te unutrašnjost s djelomično očuvanim gotičkim podom od opeka i sjevernim redom od ukupno šest stupova. Radi se o trobrodnoj crkvi s kontraforima i zvonikom na pročelju. Uz crkvu pronađeno je groblje iz istog vremena, ali i grobovi stariji od nje, presječeni kontraforima. Istraženi su grobovi sjeverno od crkve, između kontrafora, a unutar crkve istražen je jedan grob. Grobovi i unutrašnjost crkve poremećeni su brojnim ukopima iz otomanskog doba. Istražen je dio ukopa vinkovačke kulture koji je presječen srednjovjekovnim ukopom. Od pokretne građe ističe se kamena plastika koja je pripadala gotičkoj crkvi iz 15. st., a radi se o kamenim profiliranim ulomcima prozora i svodnih rebara.

Paralelno s istraživanjima Dvora knezova Iločkih i crkve Sv. Petra trajali su radovi na prostoru kule 8, te na sjevernom i zapadnom dijelu bedema.

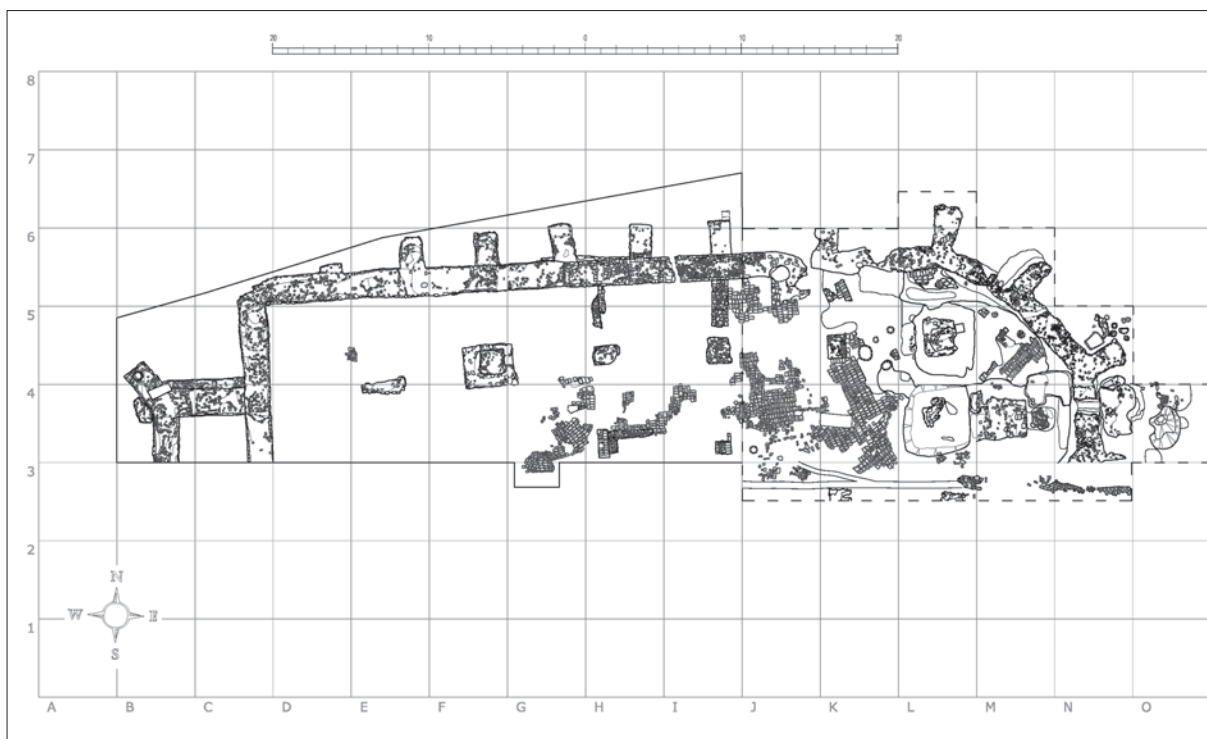
Ključne riječi: Ilok, knezovi Iločki, palas, kasni srednji vijek, srednji vijek, gotika, dvorac Odescalchi, novi vijek, osmansko razdoblje, rimsko naselje, Cuccium, prapovijesna naselja, vinkovačka kultura, groblje, crkva, bedemi, kula

Key Words: Ilok, princes of Ilok, palace, Late Middle Ages, Middle Ages, Gothic period, Odescalchi Castle, modern era, Ottoman period, Roman settlement, Cuccium, prehistoric settlements, Vinkovci culture, cemetery, church, bulwarks, tower

Plan 1. Tlocrt Dvora knezova Iločkih, palače Odescalchi, kule 8 i dijela sjevernog bedema

Plan 1. Ground plan of Castle of the Dukes of Ilok, the Odescalchi Palace, tower 8 and part of the northern bulwark

Plan 2. Tlocrt crkve Sv. Petra apostola. Zapadni dio uokviren punom crtom istražen je 2007. g., a istočni dio uokviren isprekidanom crtom istražen je 2006. g. (izradio Arheo Plan d.o.o.)

Plan 2. Ground plan of the St. Peter the Apostle Church. Western part framed with a full line – 2007 research, eastern part framed with broken line – 2006 research (drawing by Arheo Plan d.o.o.)

UVOD

Zaštitna arheološko-konzervatorska istraživanja Dvora knezova Iločkih (dvorac Odescalchi) u 2007. godini bila su usmjerena na prostor između palasa Iločkih i sjeverozapadnog obrambenog sklopa, sastavljenoga od zapadnog i sjevernog bastiona te sjeverozapadnog bastiona/kule, a koja su započela još na jesen 2006. g. iskopavanjima novovjekovnih slojeva i ukopa (Tomičić et al 2007). Taj je prostor bio razdijeljen zidom SJ 600 koji je dijelio sjeverni bastion od zapadnog dvorišta, čime je površina istraživanja zapravo podijeljena na dva dijela. Također, s vanjske strane zapadnog bedema predviđeno je definiranje zapadne kule te dijela bedema koji se nalazi iznad vinskog podruma Odescalchijevih. Istražena je i južna polovica ulazne veže u istočnom obodnom zidu palasa Iločkih (Plan 1; sl. 1).¹

Površina na kojoj su istraživanja provedena nastavlja se na prijašnje i obuhvatila je površinu od ukupno 892 m². Dubina iskopa ovisila je o zabilježenim strukturama i slojevima, odnosno na prostoru zapadnog dvorišta palasa, sjevernog bastiona i veže iskopavanje je provedeno do lesa.

M. D.

1 Arheološko istraživanje, koje provodi Institut za arheologiju pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića, dio je arheološko-konzervatorskih radova s ciljem obnove i revitalizacije arheološko-graditeljskog sklopa Gornjega grada u Iloku, što se odvija u okviru projekta „Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok-Vukovar-Vučedol“, koji novčano podupiru Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Razvojna banka Vijeća Europe.

Istraživanja su trajala od 16. travnja do 13. srpnja 2007. Voditelj istraživanja bio je prof. dr. sc. Željko Tomičić, a u njima su iz Instituta za arheologiju sudjelovali: dr. sc. M. Dizdar, H. Kalafatić, mr. sc. S. Kovačević, mr. sc. D. Ložnjak Dizdar, K. Turkalj, K. Botić, G. Mahović i M. Bunčić. Kao vanjski suradnici sudjelovali su i studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Potrebe geodetskog snimanja nalazišta i izradu nacrtne dokumentacije proveo je Arheoplan iz Dubrovnika (N. Kovačević i I. Milat). Geofizikalna istraživanja provedena su pod vodstvom dr. sc. B. Mušiča s Odjelka za arheologiju, Univerze u Ljubljani. Za uspješno provedeno iskopavanje na nesebičnoj pomoći i podršci zahvaljujemo se djelatnicima Gradskog muzeja u Iloku s ravnateljicom Dubravkom Tomšik na čelu.

ZAPADNO DVORIŠTE – MLAĐI SLOJEVI I KONSTRUKCIJE

Prostor zapadnog dvorišta tijekom 2007. godine istražen je u svojoj južnoj polovici. Sloj šute SJ 469, debljine i veće od 1,50 m, zatečen na početku radova nastao je rušenjem zidova palasa, posebno zapadnog obodnog zida, čija je debljina iznosila više od tri metra. Do razgradnje sjevernog krila palasa Iločkih došlo je prije prve barokne obnove krajem 17. st. U taj sloj šute su potom bili ukopani temelji baroknih zgrada (SJ 2447-2452; 2497, 2498), bunar (SJ 2446) i kanalizacijski sustavi (barokni kanal SJ 426 sa konstrukcijom SJ 427) (sl. 2-4). Jedan barokni objekt (SJ 2447-2449), prikazan na katastru iz 1863. godine, zapadnim se licem naslanja na zapadni bastion (SJ 1600), te ima sa sjeverne strane pridodanu vapnenicu veličine 3,52x3,76 m (SJ 2450-2452) (sl. 4). Ovom objektu nije bilo moguće u cijelosti definirati tlocrt jer svojim južnim dijelom izlazi izvan granica iskopa. Širina objekta iznosila je 6,79 m (sl. 4).

Uz južni profil istražene površine izdvojeni su temelji još jednog objekta (SJ 2497, 2498) širine 1,39 m, nemarno napravljeni od ulomaka opeka povezanih s dosta žbuke (sl. 2). Taj objekt nije prikazan na katastarskom planu iz sredine 19. st. Iskopavanje uz zapadni zid gotičkog palasa omogućilo je i definiranje barokne razine zapadnog dvorišta, koja se nalazila tridesetak centimetara niže od današnje razine.

Razdoblju 18. stoljeća pripadaju ostaci bunara SJ 2446 promjera 2,00 m koji je bio obzidan radialno raspoređenim opekama veličine 29x14,5x7 cm, te ispunjen brojnim keramičkim ulomcima (sl. 7). U zapadnom dvorištu istom razdoblju pripadaju i ostaci kanalizacije SJ 427 postavljene u duboki ukop SJ 426 širine 0,71 m, koji ide od sjeverozapadnog ugla palasa, kojeg je i ošteto, prema jugu gdje su ga preslijili vapnenica i barokna zgrada. Kanalizacija je bila načinjena od iznutra ocačljenih cijevi promjera 12 cm, koje su bile prekrivene opekama postavljenim u obliku krova na dvije vode te povezane s dosta žbuke (sl. 3). Vjerojatno se bunar i opisana kanalizacija mogu

Sl. 1. Zračna snimka kompleksa Dvora knezova Iločkih i palače Odescalchi (snimio Dražen Stojčić, Romulić d.o.o. - Multimedia studio)

Fig. 1. Aerial shot of the complex of Castle of the Dukes of Ilok and the Odescalchi Palace (Photo: Dražen Stojčić, Romulić d.o.o. - Multimedia studio)

povezati s vremenom prve barokne obnove palače knezova Odescalchi iz prve polovine 18. stoljeća, dok objekt s vapnenicom odgovara nekoj od mladih faza i obnova.

Novovjekovni ukopi i strukture u zapadnom dvorištu ležali su na sloju SJ 494. Ovaj sloj najvjerojatnije pripada dobu nakon izgradnje palasa, odnosno razdoblju života u njemu i to tijekom druge polovine 15. i početka 16. st. Od pokretnih nalaza vezanih uz SJ 494 mogu se istaknuti ulomci ocakljenih pećnjaka, vjerojatno dijelova peći u gornjim katovima sjevernog dijela palasa, te nalaz kamenog prozora sa željeznom rešetkom (PN 2300). Pećnjaci su dospjeli iz srednjoeuropskih radionica kao dokaz političkih i ekonomskih veza tada vladajuće elite (Tomičić 2004). Prozor PN 2300 (sl. 5) najvjerojatnije se izvorno nalazio na prvom katu palasa i to vjerojatno iznad nekih vrata jer je njegov donji dio oblikovan kao nadvratnik. Uz prozor su pronađeni ulomci gotičkog prozorskog stakla, a na samom prozoru vidljivi su tragovi crvene žbuke.

Pri podizanju zida bastiona u zapadnom dijelu dvorišta, za temelj je načinjen ukop SJ 1774 koji je sadržavao pokretne nalaze iz svih razdoblja, a kojeg je također prekrilo sloj nastao tijekom života u dvorcu SJ 494. U navedenom su sloju pronađeni keramički, stakleni i metalni nalazi koji omogućavaju njegovu dataciju u kasno 15. i rano 16. stoljeće.

Ispod slojeva šute izdvojen je tamnosmeđi sloj SJ 436 koji je sadržavao velik broj zapuna jama, kanala i stupova iz svih razdoblja.

K. B.

ZAPADNO DVORIŠTE - STARIJI SLOJEVI I KONSTRUKCIJE

Nakon iskopavanja novovjekovnih slojeva i ukopa te definiranja istodobnih struktura, u zapadnom je dvorištu prepoznat sloj SJ 494 za koji se pretpostavlja kako je nastao u vrijeme nakon podizanja palasa, odnosno u razdoblju života u njemu tijekom druge polovice 15. i na početku 16. stoljeća. Na njego-

vu su vrhu, ispod urušenog zapadnoga obodnog zida, izdvojeni ulomci pećnjaka koji najvjerojatnije pripadaju interijeru prostorija koje su se nalazile na katu sjevernog krila palasa. Da je kasnosrednjovjekovni sloj nastao za života palasa, svjedoči i njegov stratigrafski odnos iznad zapuna jarka koji se nalazio s vanjske strane zapadnog obodnog zida palasa te iznad zapuna ukopa, nastalog pri izgradnji zapadnog bastiona. U navedenom su sloju pronađeni keramički, stakleni i metalni nalazi koji omogućavaju njegovu dataciju u kasno 15. i rano 16. stoljeće. Nakon iskopa sloja, u zapadnom dvorištu izdvojen je tamnosmeđi sloj SJ 436 (sl. 7) s velikim brojem zapuna jama, kanala i stupova iz svih razdoblja. Najveći broj ukopa stupova predstavlja ostatke drvenih objekata koji su se nalazili neposredno uz palas s njegove zapadne strane. Tim objektima pripadaju i ukopi uskih, dubokih i dugih kanala. Stratigrafska zapažanja ukazuju kako se radi o objektima koji su stariji od vremena izgradnje bastiona, budući da je ukop za temelje zapadnog bastiona presjekao neke od kanala i stupova. Također, na prostoru zapadnog dvorišta izdvojene su i neke plitko ukopane pravokutne jame zaobljenih uglova s ulomcima kasnosrednjovjekovne keramike.

Nakon iskopa sloja SJ 494 definirane su zapune ukopa SJ 658 (sl. 6) za temelje zapadnog obodnog zida palasa koje su sadržavale nalaze iz svih razdoblja. Ipak, za datiranje su najznačajniji keramički ulomci iz kasnog srednjeg vijeka te nalazi novca. Prema stratigrafskoj slici, oko palasa se nalazio jarak širine 5,20 m, o čemu svjedoči i vanjsko lice zida koje se očuvalo do temeljne stope na visini 129,40 m, koja je bila znatno niža od razine dvorišta (sl. 6). U ukopu, u gornjem dijelu nalazile su se zapune s dosta ulomaka opeka i žbuke, dok su u donjem dijelu bile zemljane zapune. Postoji mogućnost da je zapadni jarak djelomično bio zatrpan nakon podizanja zapadnog i sjevernog bastiona, no njegovi prikazi na planovima iz kraja 17. stoljeća pokazuju kako je zasigurno još tada morao biti vidljiv. Jarak se izvorno protezao sve do ruba platoa prema sjeveru, da bi u jednoj mlađoj fazi palasa bio pregrađen zidom SJ 600, koji je razdvajao kasnije pridodani sjeverni bastion i zapadno dvorište. To se najvjerojatnije zbilo u vrijeme Lovre Iločkog, kada je naj-

ugroženija, zapadna strana utvrđenoga Gornjeg grada, doživjela obnovu i dogradnje kako bi se pojačala zbog povećanih prijetnji uzrokovanih razvojem artiljerije.

Uklanjanje starijih slojeva na prostoru zapadnog dvorišta vjerojatno se zbilo pri podizanju bastiona, pa su ti slojevi s nalazima završili u njihovoj zemljanoj ispuni. O tome bi svjedočila i znatno viša očuvana razina u sjevernom bastionu, gdje su preostali i kasnorimski slojevi, dok se kod zapadnog dvorišta očuvala tek razina predlesa. Također, primijećeno je kako se razina, do koje su u kasnom srednjem vijeku uklonjeni stariji slojevi, spušta od sjevera prema jugu, tako da je u južnom dijelu istražene površine uklanjanje provedeno sve do lesa. Na taj su način preostale samo zapune dublje ukopanih jama, kanala i stupova, najčešće iz razdoblja kasne antike.

Iznimno postignuće istraživanja provedenih 2007. g. definiranje je ostataka starije arhitekture uz jarak zapadnog obodnog zida palasa. Naime, u ukopu SJ [2222], kojeg je presjekao ukop za temelje i jarak uz zapadni obodni zid palasa SJ [658] pronađeni su ostaci temelja SJ 2000 izgrađenog od opeka i lomljenoga kamena povezanih s dosta vapnene žbuke (sl. 7). Lice temelja je od pravilno poredanih opeka i klesanaca, dok je središnji dio od lomljenih opeka i kamena. Širina temelja iznosi 2,07 m. U najvećem dijelu temelj je razgrađen u cijelosti. U strukturi temelja prepoznaju se otvori od greda koje su se nekad nalazile uzduž temelja kako bi pojačale čvrstoću i elastičnost zida, slično kao kod zapadnog bedema. Veličina otvora iznosila je 22x24 cm i u njima su pronađeni ostaci drveta.

Opisanoj starijoj arhitekturi pripadali su još neki elementi koji su također pronađeni u zapadnom dvorištu. Tako je izdvojen ukop SJ [1772] u kojem su, ispod rastresitih zapuna s ulomcima kasnosrednjovjekovne keramike i nalaza novca, pronađeni ostaci temelja izgrađenog od lomljenog kamena koje je povezano s dosta vapnene žbuke. Taj je ukop s temeljem presečen zidom SJ 600 te istočnim obodnim zidom sjevernog bastiona. Također, u južnom dijelu istražene površine, ukop se proširuje prema zapadu u ukop SJ [2222] u kojem su, uz njegov zapadni rub, pronađeni ostaci temelja od lomljenog kamena. Ipak, u najvećem dijelu ovi su temelji uništeni u cijelosti, pa je teško definirati njihovu namjenu.

O datiranju navedene starije arhitekture svjedoče stratigrafski odnosi i pokretni nalazi u zapunama ukopa. Podatak da su ukopi za stariju arhitekturu presečeni ukopom za temelj zapadnog zida palasa i jarkom već ih datira u ranije razdoblje. Njihova razgradnja najvjerojatnije se zbila neposredno prije gradnje palasa, budući da su u zapunama ukopa starije arhitekture također pronađeni ulomci kasnosrednjovjekovne keramike. Ostaje još pitanje namjene tih struktura. S obzirom na otkriće kamenih temelja na sjevernom i južnom dijelu istražene površine, kao i temelja zidova između, moguće je kako se radi o dijelu starijeg zapadnog bedema s kulama, koji su izgradnjom palasa izgubili svrhu, odnosno njihova pozicija neposredno uz njega nije udovoljavala reprezentativnoj funkciji koju je imao palas. Vjerojatno je, najkasnije tijekom izgradnje palasa, ta starija arhitektura razgrađena da bi se najkasnije u vrijeme Lovrine vlasti već odvijalo podizanje sjevernog i zapadnog bastiona te uspostavljanje nove crte obrane. U svakom slučaju, otkriće starije arhitekture baca novo svjetlo na povijest zapadnog dijela platoa.

Od pokretnih kasnosrednjovjekovnih nalaza, na prostoru zapadnog dvorišta zabilježeni su ulomci polikromno ocakljenih i figuralno ukrašenih pećnjaka. Oni su se akumulirali na prijelazu u sloj koji je nastao tijekom života palasa. Pećnjaci su dospjeli iz srednjoeuropskih radinica kao dokaz političkih i ekonomskih veza tada vladajuće elite (Tomičić 2004). Ispod sloja koji je nastao tijekom života u palasu već se nalazi predlesni sloj, što svjedoči kako je zapadno dvorište smišljeno sniženo pri izgradnji zapadnog obrambenog sklopa.

Nakon novovjekovnih i kasnosrednjovjekovnih tragova života koji su najintenzivniji, u istraživanjima su iznimno dobro

Sl. 2. Zidovi SJ 2497 i 2498 (snimio M. Ferenčević)
Fig. 2. Walls SU 2497 and 2498 (Photo: M. Ferenčević)

dokumentirani i tragovi naseljavanja u antici kada se na prostoru grada Iloka nalazilo rimsko naselje *Cuccium* (Jelinčić 2003). Velik broj jama različitih oblika, koje su pronađene tijekom ovogodišnjih istraživanja (sl. 8, 9), s brojnim pokretnim nalazima, pripadaju kasnoantičkom dijelu naselja koje se od sredine 3. st. proširilo uz rub lesnog platoa prema istoku. Ipak, najintenzivniji tragovi naseljavanja pripadaju 4. st., kada dunavski limes postaje presudno važan za Rimsko Carstvo kao prva crta obrane.

Tijekom iskopavanja prepoznato je više različitih oblika jama. Posebno se izdvajaju jame s uskim otvorom koje se vjerojatno šire prema dnu. Najvjerojatnije se radi o jamama-spremištima za namirnice. Nakon što su izgubile prvobitnu namjenu, jame su iskorištene za deponiranje građevinskih ostataka i ulomaka keramike. Na osnovi pokretne građe, prije svega nalaza novca, metalnih predmeta i keramičkih ulomaka, istrazeni dio naselja datira se od sredine 3. do kraja 4. stoljeća.

Istraživanja su potvrdila i kontinuirane tragove prapovije-

Sl. 3. Barokni kanal SJ [426] s konstrukcijom SJ 427 (snimio M. Ferenčević)
Fig. 3. Baroque channel SU [426] with construction SU 427 (Photo: M. Ferenčević)

Sl. 4. Vapnara naslonjena na zid SJ 1600 i barokni zid SJ 2447, pogled sa zapada (snimio M. Ferenčević)

Fig. 4. Limekiln leaning on wall SU 1600 and baroque wall SU 2447, view from the west (Photo: M. Ferenčević)

snih naselja, od mlađeg i starijeg željeznog doba (Ložnjak 2002), zatim tijekom svih faza razvoja brončanog doba i kasnoga eneolitika, sve do starčevačke kulture. Ostaci prapovijesnih slojeva na prostoru zapadnog dvorišta nisu izdvojeni, dok je najveći broj jama oštećen mlađim strukturama i ukopima.

Znatno dio keramičke građe, no većinom u sekundarnom kontekstu, pripada razdoblju starijeg željeznog doba i fazama Bosut IIIa-c. Dekorativnim se karakteristikama izdvajaju ulomci keramike ukrašene u Basarabi stilu. Ipak, prema keramičkim nalazima posuđa i utega, najintenzivnije je naseljavanje dokumentirano u ranoj fazi starijeg željeznog doba, kada se na iločkom Gornjem gradu nalazilo naselje Kalakača faze bosutske grupe.

Po prvi put dosad u zatvorenom kontekstu pronađeni su eneolitički nalazi. Naime, u istraživanjima zapadnog dvorišta pronađen je paljevinski grob kostolačke kulture s loncem kao poklopcem i zdjelom koja je ukrašena bogato inkrustiranim ornamentom (sl. 10). Najstariji tragovi naseljavanja mogu se pripisati ranoneolitičkoj starčevačkoj kulturi kojoj pripadaju ostaci jarka SJ 3530 širine 3,21 m.

Iako su sva prapovijesna naselja dokumentirana samo u tragovima, budući da se središte prapovijesnog naseljavanja nalazilo istočnije na položaju današnjeg samostana, kurije Brnjaković i crkve Sv. Petra Apostola, ona svjedoče o tisućljetnoj važnosti istaknutog položaja lesnog platoa u Iloku, smještenog uz desnu, visoku obalu Dunava na zapadnim obroncima Fruške gore.

M. D. i S. K.

SJEVERNI BASTION

Sjeverni bastion prizidan je obrambenom zidu (SJ 600) u fazi pojačavanja obrambenih linija dvora nakon uvođenja topništva u ratovanje. Unutrašnjost bastiona bila je u srednjem

Sl. 5. Gotičke profilacije prozora PN 2300 (snimio M. Ferenčević)

Fig. 5. Gothic window profiles SF 2300 (Photo: M. Ferenčević)

vijeku zapunjena zemljom do vrha, kao i očuvani zapadni bastion (SJ 1600).

U postturskom razdoblju sjeverni obrambeni zid je uklonjen do razine zemlje, a na unutarnji dio sjevernog zida bastiona bila je dograđena manja pomoćna zgrada, čiji trag je i danas vidljiv na zidu. Izostanak većih građevinskih intervencija u novom vijeku pogodio je očuvanje kulturnih slojeva i struktura. Jedina veća oštećenja učinjena su polaganjem komunalne infrastrukture. Prostor unutar bastiona ima dimenzije približno 10 x 10 m. Ostavljen je pojas od 2,5 m od sjevernog zida bastiona zbog statičkih razloga i istražena je površina od 78 m² unutar bastiona. Odmah ispod humusa, istraženog 2006. godine, otkriveno je nekoliko manjih novovjekovnih ukopa i antički sloj. Uza sjeverni profil otkriven je duboki srednjovjekovni ukop kvadratnog tlocrta zapunjen sipkom bijelom šutom, a na dnu je nađeno nekoliko fragmenata srednjovjekovne keramike. Ukop uz zapadni zid bastiona oštećen je veliku srednjovjekovnu jamu i više rimskih jama za zalihe. Jama potvrđuje intenzivnu naseljenost platoa u srednjem vijeku i prije izgradnje dvorca.

Na sredini istraženog prostora otkrivena je duboka bikonična antička jama za zalihe, zapunjena lomljenim opekama i sipkom zemljom (sl. 9). Oko nje bilo je još nekoliko većih kasnoantičkih jama. Istraživani prostor očito je bio intenzivno naseljen u 4. stoljeću.

Srednjovjekovna izgradnja i duboki ukopi povezani s njom te velike kasnoantičke jame koje su zbog svoje namjene sve ukopane u les, ostavile su malo očuvanih prapovijesnih struktura. Većina prapovijesnih nalaza nađena je u zapunama ukopa iz kasnijih razdoblja, ali i oni svjedoče o intenzivnom životu tijekom cijelog bakrenog, brončanog i željeznog doba.

H. K.

VEŽA

Istraživanja u ulaznoj veži provedena su u njenoj južnoj polovici na površini od 19,46 m². Ispod hodne razine naišlo se na vodovodne instalacije i kabel telefona, koji su još u funkciji, te su otežali istraživanja u veži. Također, naišlo se na barokni ukop s keramičkim cijevima, promjera 12 cm i dužine 42 cm. Cijevi su bile ocakljane iznutra i nalazile su se unutar konstrukcije od opeka na dvije vode. Konstrukcija se pružala u smjeru zapad-istok, tako da je njezin nastavak dokumentiran u istraživanjima koja su bila usmjerena na prostor ispred istočnog pročelja dvorca. Slične cijevi nađene su i u zapadnom dvorištu, te vjerojatno obje strukture pripadaju prvoj baroknoj obnovi u 18. st.

U istočnom dijelu veže, na visini od 132,05 m, dokumentiran je istočni obodni zid palasa knezova Iločkih, koji je oštećen recentnim instalacijama i baroknim kanalom. Građen je od opeka povezanih vapnenom žbukom, dok mu je temelj od građen od većega lomljenoga kamenja (sl. 12).

Ispod novovjekovnih slojeva i struktura istražena je kasno-srednjovjekovna jama, presječena temeljem današnjega južnog zida veže. Zapuna jame sadržavala je ulomke kasnosrednjovjekovnih lonaca i čaša te metalne nalaze. Najveći broj dokumentiranih slojeva i ukopa, prema pronađenim nalazima, može se datirati u razdoblje kasne antike i prapovijesti. Od prapovijesnih ukopa izdvaja se kasnobrončanodobni jarak, koji se proteže u smjeru sjever-jug, a uočen je u istraživanju prethodne godine u prostoriji 2 sjevernog krila palasa.

K. T.

ZAPADNA KULA

Zapadni bedem, koji je očuvan u visini 3-4 m, proteže se od sjeverozapadne kule prema jugu u dužini od 37,59 m. U dijelu koji se nalazi iznad današnjega vinskog podruma bedem je prekinut, tj. njegov gornji dio je razgrađen. Definirani su nje-

govi ostaci širine 1,31 m i 11,75 m dužine, s vidljivim pravokutnim otvorima veličine 22 x 24 cm, u kojima su bile drvene grede (sl. 13). Duž zapadne strane bedema nalazila se kosina od nasipane zemlja, koja je služila kao dodatna zaštita obrani dvorca. S vanjske strane bedema nalazila se pravokutna kula dimenzija 5,52 x 8 x 82 m, koja je očuvana samo u temeljima (sl. 14). Kula prvobitno nije bila zatvorena prema unutra, već je do pregradnje došlo kasnije, vjerojatno krajem 17. st., nakon oslobođenja od Turaka.

K. T.

ISTOČNO PROČELJE

Zaštitna arheološko-konzervatorska istraživanja Dvora knezova Iločkih (dvorac Odescalchi) - parkiralište u 2007. godini bila su usmjerena na prostor ispred istočnog pročelja dvorca, odnosno na prostor današnjeg parkirališta ispred ulazne, provozne veže dvorca, u zonama u kojima je predviđeno polaganje sveukupne tehničke infrastrukture palače knezova Odescalchi. Tijekom svih faza istraživanja, na tom su prostoru definirani i mlađi te stariji arheološki sljedovi koji pokazuju kontinuitet naseljavanja, čiji počeci sežu do eneolitika.²

Najmlađe strukture koje su definirane odnose se na brojne infrastrukturne zahvate provedene tijekom druge polovine 20. st., od kojih je većina instalacija još u uporabi, što je dodatno otežalo provođenje plana istraživanja. Radi se o električnim, telefonskim, vodovodnim i kanalizacijskim instalacijama, od kojih su poneke bile ukopane i do dubine veće od 2,50 metra, a čiji su ukopi oštetili starije slojeve i strukture. Također, ispod današnje hodne površine izdvojen je sloj tamnosive zemlje sa šutom, komadima kamenja, opeke i žbuke koji predstavlja razinu nasipavanja i poravnavanja prostora parkirališta dvorca. U

2 Zaštitna arheološka istraživanja Dvora knezova Iločkih – parkiralište 2007. godine, u trajanju od 11. rujna do 24. studenog 2007 obavljena su pod vodstvom prof. dr. sc. Željka Tomičića, a u njima su iz Instituta za arheologiju sudjelovali: dr. sc. Marko Dizdar, Kristina Turkalj, Gordana Mahović, Hrvoje Kalafatić. Kao vanjski suradnik sudjelovala je diplomirana arheologinja Maja Pasarić te studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu: Marta Rakvin, Kristijan Paskojević, Anja Bertol i Denis Blažević. Terensku dokumentaciju su izradile Gordana Mahović i Kristina Turkalj. Nacrtnu dokumentaciju zidova izradile su Nela Kovačević i Ivana Milat iz Arheoplana.

Sl. 6. SJ[658] temeljna stopa zida SJ 449 (snimio M. Ferenčević)

Fig. 6. SU[658] and foundation of wall SU 449 (Photo: M. Ferenčević)

ovom sloju, koji je u južnom dijelu istražene površine bio znatno deblji, zabilježeni su brojni keramički nalazi novovjekovne, kasnosrednjovjekovne, antičke i prapovijesne keramike, zatim stakleni, metalni i kameni nalazi, što ukazuje da se radi o zemlji koja je dovezena sa nekog drugog položaja na Gornjem gradu.

Ispod recentnog sloja nasipavanja i poravnavanja prostora parkirališta dvorca Odescalchi također su dokumentirane i brojne strukture i slojevi koji neposredno svjedoče o baroknim obnovama što su ih tijekom više od dva stoljeća gospodarenja poduzimali članovi obitelji Odescalchi, počevši od prve zabilježene obnove iz prve četvrtine 18. st. (1723. g.), do posljednje potkraj 19. st. (1889. g.).

Uz prvu baroknu obnovu iz prve polovine 18. st. povezuje se otkriće dvije vapnenice, dimenzija 2,40 x 2,05 m i dubine do 1,34 m. Da su ova dva ukopa služila za gašenja vapna svjedoči ostatak gašenog vapna koji je nađen po rubovima ukopa te otisci drvenih greda koje su pridržavale konstrukciju, vjerojatno načinjenu od manjih gredica. Obje su vapnenice bile ukopane kroza zapunu srednjovjekovnog jarka. U zapunama vapnenica pronađeni su brojni pokretni nalazi keramičkih i staklenih posuda te metalnih predmeta koji njihovo zatrpavanje, kada su iskorištene za odlaganje otpada, datiraju u prvu polovinu 18. st. i mogu se povezati s tri vapnenice koje su se nalazile u prostorijama 2 i 4, neposredno uz sjeverno lice južnog zida sjevernog krila gotičkog palasa, a dokumentirane su u arheološkim istra-

Sl. 7. Pogled sa istoka na zid SJ 2000, na novovjekovni bunar SJ[2446] na ostatke antičke jame SJ 2730 te na razinu iskopa SJ 436 (snimio M. Ferenčević)

Fig. 7. Easterly view of wall SU 2000, recent well SU[2446], remains of Antique pit SU 2730 and excavation level SU 436 (Photo: M. Ferenčević)

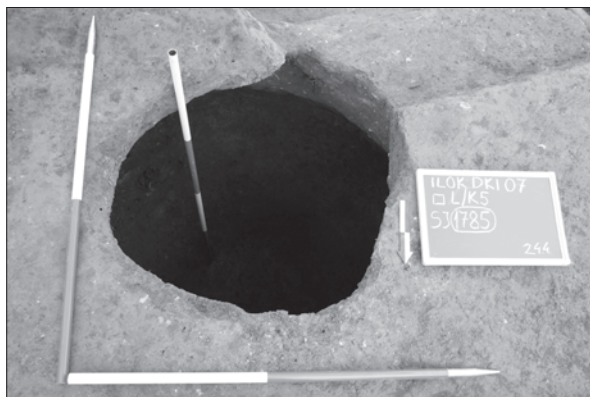
Sl. 8. Antička jama SJ 1767 koja je presjekla prapovijesni ukop SJ 1804 čiji su ostaci vidljivi na dnu (snimio M. Ferenčević)

Fig. 8. Antique pit SU 1767 which cut into prehistoric burial SU 1804 whose remains are visible at the bottom (Photo: M. Ferenčević)

živanjima Dvora knezova Iločkih 2002, 2005. i 2006. godine (Tomičić et al 2007).

Istom razdoblju pripadaju i ostaci instalacije, koje su djelomično istražene tijekom ljeta 2007. godine u istraživanom dijelu veže, a nastavlja se u smjeru jugoistok – sjeverozapad. Instalacije su uočene ispod hodne površine od oštrobrirodnoga kamena na visini od 131,85 m, načinjene od dva reda iznutra ocačljenih, keramičkih cijevi dužine 42 cm i promjera 12 cm, koje se nalaze unutar konstrukcije od opeka. Opeke su na jednom dijelu poslagane uz cijevi i preklapljene preko, dok su u drugom dijelu poslagane u obliku krova na dvije vode i povezane s dosta žute žbuke. Instalacije od identičnih keramičkih cijevi nađene su i u južnom dijelu iskopa, a pružale su se u smjeru istok – zapad, ali one nisu imale konstrukciju od opeka.

Posljednji infrastrukturni radovi poduzeti su u vrijeme

Sl. 9. Kasnoantička jama SJ 1785 na prostoru sjevernog bastiona (snimio M. Ferenčević)

Fig. 9. Late Antique pit SU 1785 in the area of the northern bastion (Photo: M. Ferenčević)

Inocenta II. (1909-1944), iz kojeg je vremena izdvojena hodna površina dvorca, dokumentirana na visini od 132,00 m, a bila je napravljena od oštrobrirodnoga lomljenoga kamena, na kojem je sitni šljunak i žuti pijesak. Nalazila se samo na prostoru ispred ulazne veže. Identična hodna površina dokumentirana je u istraživanjima Dvora knezova Iločkih 2006. g., a nalazila se u dvorištu dvorca isključivo južno od južnoga obodnog zida sjevernoga krila (Tomičić et al 2007).

S turskom dominacijom Iloka, koja je trajala od 1526. do 1688. godine, može se povezati niz jama kružnog tlocrta, koje su se pružale u smjeru sjever – jug duž istočnoga krila dvorca. Promjer jama je bio 1,20-1,55 m, pri čemu je najveća jama bila duboka 2,50 m. Također su sadržavale vrlo slične zapune od sipke, tamnosive zemlje s dosta lomljene opeke i kamena. Jame pripisujemo razdoblju turske dominacije Ilokom na temelju pronađenih oblika keramičkih posuda, kao što su ibrici (posude za vodu) i posude s karakterističnom glazurom svijetlozelenih i žućkastih tonova i cvjetnih motiva. Uz keramičke posude pronađen je i veći broj zdjelastih i mamastih pećnjaka koji su karakteristični za tursko razdoblje. Od posebnog su značaja nalazi turskog novca. Svakako treba napomenuti kako su u zapunama svih tih jama pronađene velike količine keramike te je uz keramiku turskog razdoblja pronađena i srednjovjekovna, rimska i prapovijesna keramika. Pronađen je i veći broj kamenih projektila, metalnih nalaza, osobito dijelova konjske opreme od željeza (potkove) te veća količina životinjskih kostiju.

Tijekom istraživanja uočeno je i više srednjovjekovnih ukopa (jame, stupovi, kanali) koji su sadržavali ulomke kasno-srednjovjekovnih keramičkih nalaza lonaca, zdjela, čaša, zatim ulomke staklenih posuda i prozorskog stakla. Izdvajaju se nalazi zeleno ocačljenih pećnjaka ukrašeni raznovrsnim vegetabilnim motivima (sl. 19). Od posebne su važnosti nalazi kasnosrednjovjekovnog novca koji će nakon čišćenja pomoći preciznije datirati te ukope.

Osnovno postignuće istraživanja provedenih 2007. godine je definiranje ulaznog objekta dvora knezova Iločkih, podignutog u vrijeme 15. st. Na ovakav bi zaključak ukazivala i istraživanja konzervatora na dvorcu Odescalchi do 2001. godine, kojima je utvrđeno da je ulaz u srednjovjekovni palas Nikole Iločkog bio s istočne strane, kao najmanje ugrožene te da se sastojao od nekoliko objekata, očito s "vučjom jamom", grabama, pokretnim mostovima, građevinom oktogonala tlocrta – mali barbakan ili bastion, preko koga se ulazilo (Horvat, 2002) te unutarnjega obrambenog zida dvorca knezova Iločkih (Plan 1).

Kasnosrednjovjekovna arhitektura sastoji se od dva paralelna zida smjera istok-zapad, te kontrafora koji je građen zajedno s južnim zidom ulaznog objekta. Širina zidova je 1,44 m, a građeni su od opeka povezanih bijelom žbukom, dok su im temelji građeni od većega neobrađenoga kamena, također povezanih bijelom žbukom. Istražena dužina zidova je 6,42 m. Kontrafor koji se nalazi južno od južnog zida je dimenzija 1,40 širine i 2,70 m dužine. Kontrafor, kao i zidovi, nisu temeljeni u lesu već na kulturnom sloju. Najdublje je temeljen sjeverni zid kojem je dno na visini 128,65, dok je dno južnom zidu na 130,39. Zidovi su uočeni nakon skidanja asfalta i sloja nasipavanja ispred ulazne veže dvorca na visini 131,90 (sl. 15).

Na sjeverno lice sjevernog zida ulaznog objekta prizidan je zid smjera sjever - jug. Uočen je na visini 131,09, a dnom je na visini 129,02. Ovaj je zid vjerojatno dio sjevernog bedema dvorca.

Od južnog ugla istočnog krila dvorca prema kuli 8 pruža se zid širine 1,66m. Građen je od lomljenog kamena i opeka u ispuni dok mu je lice građeno od pravilno istesano kamena. Ostao je sačuvan samo u temeljima.

Uočen je na visini od 130,57 m, na sjevernom licu vidljivo je dno zida na visini 127,78 m, a južno lice zida istraženo je do visine 128,05 m. Opisana struktura najvjerojatnije odgovara unutarnjem obrambenom bedemu dvora knezova Iločkih (sl. 17). Na ovakav bi zaključak ukazivale povijesne ilustracije,

Sl. 10. PN 2902, dvije keramičke posude, Kostolac (snimio H. Jambreč)

Fig. 10. SF 2902, two ceramic vessels, Kostolac (Photo: H. Jambreč)

odnosno planovi grada Iloka, osobito opisi opata Govanni Boninnija iz 1698/1699. i 1702. godine, koji govore o zidini koja je išla koso od jugoistočnog ugla palasa do manje kvadratne kule (Horvat 2002, Tomičić 2003) (sl. 16).

Razdoblju gradnje srednjovjekovnog dvorca Nikole Iločkog pripada i dokumentirani ukop jarka, koji se pruža u smjeru sjeverozapad – jugoistok duž istočnog lica istočnoga krila dvorca isključivo južno od južnog zida ulaznog objekta, u dužini od 14,45 m. Završava 2,5 m od južnog ugla istočnoga krila dvorca i ne spaja se s unutarnjim, obrambenim zidom. Jarak pripada fazi prije izgradnje zidova ulaznog objekta, jer su zapune jarka vidljive u profilu ispod južnog lica zida ulaznog objekta. U profilu ispod sjevernog lica istog zida zapune jarka nisu vidljive, što upućuje na činjenicu da jarak završava ispod tog zida (sl. 18). Možemo pretpostaviti da je ukop jarka možda isprva iskopan kao ukop za zid istočnoga krila dvorca te da je do izgradnje unutarnjega obrambenog zida i zidova ulaznog objekta, kraće vrijeme, služio i kao obrambeni jarak. Istraživanja su pokazala da je jarak u središnjem dijelu dosezao do dubine 3,36 m, a najveću širinu od 6,34 m doseže na svome južnom kraju.

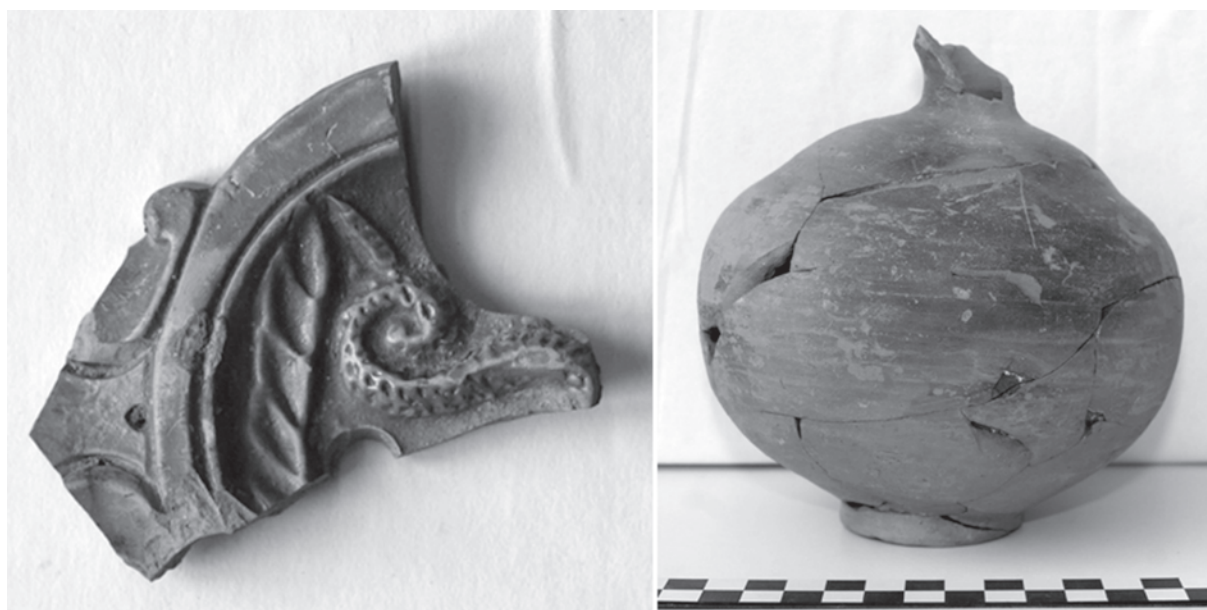
Osim novovjekovnih i kasnosrednjovjekovnih tragova života koji su najintenzivniji, u istraživanjima su dobro dokumentirani i tragovi naseljavanja u antici kada se na prostoru grada Iloka nalazilo rimsko naselje *Cuccium* (Jelinčić, 2003). Utvrđeni dio rimskog naselja smješta se zapadnije, na prostor stotinjak metara zapadno od kasnosrednjovjekovnih bedema. Veliki broj jama različitih oblika koje su pronađene tijekom prijašnjih godina istraživanja dvora knezova Iločkih, s brojnim pokretnim

nalazima, pripadaju kasnoantičkom dijelu naselja koje se od sredine 3. st. proširilo uz rub lesnog platoa prema istoku. Ipak, najintenzivniji tragovi naseljavanja pripadaju 4. st. kada dunavski limes postaje presudno važan za Carstvo (Tomičić et al, 2006).

Pronađeni su ostaci antičke arhitekture tj. ostaci temelja zidova, načinjeni od tanko lomljenoga kamenja povezanog bijelom žbukom koji svjedoče o intenzivnoj gradnji. Temelj širine 37 cm, uočen je na visini od 131,09 m i pruža se u smjeru istok – zapad, na njega je okomit temelj širine 33 cm, uočen na visini od 131,13 m. Nešto južnije je uočen još jedan temelj širine 43 cm, na visini od 130,60 m, pruža se u smjeru istok – zapad te ulazi pod istočni profil i presječen je kasnosrednjovjekovnim jarkom. Na istom su prostoru definirani i nešto stariji te plići ukopi za temelje koji ukazuju na postojanje nekog objekta podignutog od lakšeg materijala.

Tijekom iskopavanja izdvojeni su i antički slojevi te je prepoznato više oblika jama, od kojih je znatan dio oštećen mlađim ukopima. Posebno se izdvajaju jame s uskim otvorom koje se šire prema dnu. Najvjerojatnije se radi o jamama spremištima za namirnice ili žito. Pronađeni su ulomci kasnoantičkih lampica, kasnorimske lukovičaste fibule i novac kasnorimskog razdoblja. Zanimljivi su nalazi ulomaka rimske opeke ili crijepa s pečatom vojnoga karaktera (COH ...).

Na prostoru istraživanja u ranocarsko vrijeme nalazila se istočna nekropola s pokopima istaknutih pripadnika autohtone zajednice, u čijim su grobovima pronađeni brojni domaći i importirani predmeti (Dizdar et al. 2003). U istraživanjima je pronađen još jedan ranorimski grob, koji je znatno oštećen izgrad-

Sl. 11. PN 1951, lampica i N 7513, keramička boca, antika (snimili: M. Ferenčević i H. Jambreč)

Fig. 11. SF 1951, small lamp and F 7513, ceramic bottle, Classical Antiquity (Photos: M. Ferenčević and H. Jambreč)

Sl. 12. Zapadno lice gotičkog zida u ulaznoj veži (snimio M. Ferenčević)
Fig. 12. Western face of the gothic wall in the entryway (Photo: M. Ferenčević)

Sl. 13. Južni dio zapadnog bedema (snimio M. Ferenčević)
Fig. 13. Southern part of the western bulwark (Photo: M. Ferenčević)

Sl. 14. Zapadna kula, pogled s sjeverozapada (snimio M. Ferenčević)
Fig. 14. Western tower, view from the north-west (Photo: M. Ferenčević)

njom kasnosrednjovjekovnog zida, te je ostao očuvan u širini od svega 46 cm. Grobna raka pravokutnog oblika, s rupom od stupa u sjeverozapadnom uglu rake, bila je ukopana kroz zapune prapovijesnih zemunica do lesa. Brojni prilozi bili su položeni u drvene sanduke, čiji su se obrisi očuvali u tragovima. Od priloga se izdvajaju novac (sestercij) i predmeti namijenjeni zabavi, kao što su kameni žetoni.

Istraživanja su potvrdila i kontinuirane tragove prapovijesnih naselja, od mlađega i starijega željeznog doba (Ložnjak 2002), zatim tijekom svih faza razvoja brončanog doba, do kasnog eneolitika. Pronađeni nalazi iz različitih razdoblja prapovijesti nađeni su u zatvorenim cjelinama kao i u mlađim slojevima i zapunama koje pripadaju rimskoj, kasnosrednjovjekovnoj i novovjekovnoj fazi istraživanja. Istraživanja su pokazala kako je najveći broj prapovijesnih jama bio oštećen mlađim zahvatima i ukopima. Keramički ulomci na temelju svojih tipoloških obilježja (oblici ukrašeni plitkim žlijebljenjem i glačanjem ili dijelovi grafitiranih i češljasto ukrašenih lonaca) odgovaraju kasnolatskoj fazi razvoja materijalne kulture Skordiska, čime je još jednom potvrđeno postojanje keltskog naselja iz 1. st. pr. Kr. na iločkome Gornjem gradu.

G. M. i K. T.

CRKVA SV. PETRA APOSTOLA

U razdoblju od 17. travnja do 30. lipnja 2007. ekipa Instituta za arheologiju je u okviru projekta "Istraživanje, obnova i revitalizacija kulturne baštine Ilok – Vukovar – Vučedol"³ provela arheološko istraživanje na lokalitetu Ilok – crkva Sv. Petra apostola.

Istraživanje se nastavilo zapadno od prošlogodišnjeg iskopa (Plan 2) na površini od 594 m², s ciljem da se otkrije zapadni dio crkve. Istražena površina bila je određena cestom koja uokviruje lokalitet i instalacijama u funkciji za plin, vodu, struju i telefon.

Istraživanje je kao i prethodne godine bilo otežano i usporeno stablima i korijenjem, budući da je na mjestu istraživanja bio park. Ispod humusa u parku otkriveni su slojevi i ukopi iz vremena osmanske dominacije (1526-1688). Većina ukopa nalazi se sjeverno od crkve i ima ih različitog karaktera. Dva su mogla služiti kao bunar, a jedan od njih je dubok više od 4 m. Kasnije su ti bunari, kao i ostale otpadne jame, zatrpani životinjskim kostima, ljuskama jaja, ulomcima posuda, metala, stakla, pećnjaka, peka. Keramički materijal je očuvan gotovo u cijelosti, a čine ga uglavnom glazirane zdjele na nozi, grubi kuhinjski lonci i vrčevi. Pronađeni su cjeloviti i ulomci pećnjaka različitog oblika. Od keramičkih predmeta pronađena je i veća količina različito ukrašenih lula. Od staklenih predmeta ističu se višebojne narukvice od stakla. Od metalnih predmeta pronađeni su mađarski i turski novac (druga polovina 16. i 17. st.), ulomci metalnog posuđa (tanjuri, zdjelica, cjediljka), strelice, različite kopče i privjesci, naprstci. Pronađene su i koštane izradvine, narukvice i perlice, nožići s koštanim drškama. Veliki osmanski ukop nalazi se u zapadnom dijelu unutrašnjosti crkve i njime je uništena podnica i brojni grobovi koji su se nalazili ispod poda crkve. U zapunama toga velikog ukopa pronađene su dislocirane ljudske kosti.

Sjeverno od crkve, između kontrafora, gdje se nalazi ve-

3 Projekt podupiru Vlada Republike Hrvatske i Razvojna banka Europe, a voditelj istraživanja je prof. dr. sc. Željko Tomičić. Radi se o drugoj godini istraživanja (Tomičić, Minichreiter, Jelinčić 2007, 17-20), u kojoj su pored voditelja istraživanja sudjelovali: dr. sc. Kornelija Minichreiter, dr. sc. Zorko Marković, mr. sc. Kristina Jelinčić, djelatnici Instituta za arheologiju, vanjski suradnici: mr. sc. Mario Novak, djelatnik Odjela za arheologiju pri HAZU-u, diplomirane arheologinje Mirela Pavličić, Maja Pasarić i Sanja Bernard te Arheo Plan d.o.o. koji je sudjelovao u izradi nacrtne arheološke i arhitektonske dokumentacije. U istraživanju su sudjelovali i studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Zamjenik voditelja istraživanja je dr. sc. Marko Dizdar, također iz Instituta za arheologiju.

Sl. 15. Gotički zidovi ulaznog objekta dvorca (snimio M. Ferenčević)

Fig. 15. Gothic walls of the castle's entry building (Photo: M. Ferenčević)

čina spomenutih ukopa, pronađeni su srednjovjekovni grobovi. Na mjestima gdje se nisu nalazili osmanski ukopi, grobovi su bolje očuvani, za razliku od mjesta gdje su ih osmanski ukopi presjekli pa su ti grobovi očuvani samo jednim dijelom. Zbog gustog pokopavanja, što nije neobično s obzirom na blizinu samog objekta, grobovi su često sjekli jedni druge, tako da zbog složene stratigrafske situacije uglavnom nisu očuvani u cijelosti. Dio grobova je stariji od crkve, što je vidljivo upravo kod kontrafora koji su presjekli neke od grobova. Ti grobovi su također vrlo gusto položeni. Prisutnost velikog broja grobova koji su stariji od gotičke crkve na tako malom prostoru govori o ranijem groblju za koje nije moguće utvrditi u ovoj fazi istraživanja je li vezano uz neki stariji sakralni objekt, odnosno gdje se on nalazio i je li postojao na mjestu crkve Sv. Petra apostola ili negdje u blizini. Ukop unutar crkve u kvadrantu K 4, na svojim profilima pokazao je postojanje dvije starije podnice od bijele nabijene žbuke, a u istom profilu vidljivo je kako se ispod najstarije od tih podnica nalazi ukop na dnu kojeg je kostur položen u smjeru zapad - istok. Te podnice nisu zamijećene na zapadnom dijelu crkve u ukopima koji su tamo otkriveni. To možda sugerira postojanje starijega manjeg objekta na istočnom dijelu crkve Sv. Petra apostola, uz koje se može vezati grobove presječene kontraforima gotičke crkve. To su ipak samo pretpostavke koje se mogu potvrditi samo daljnjim istraživanjima.

Istražena su ukupno 22 srednjovjekovna groba. Grobovi su kosturni, položeni u smjeru zapad – istok. U nekim grobovima pronađeni su čavli, novac, a najzanimljiviji je grob 2, gdje su pronađeni ostaci pokojnice preminule u dobi od oko 20 godina, a koja je na glavi imala reljefno ukrašene metalne pločice s rupicama za našivanje. Na donjoj strani pločica pronađeni su tragovi tkanine na koju su pločice (dijadema?) bile našivene. Grob je bio vrlo plitko i oštećen je dijelom korijenjem obližnjeg stabla, a dijelom iskopom rovova uza zidove izvedenih istraživanjima prošlog stoljeća (Tomičić, Minichreiter, Jelinčić 2007, 17). Tim starim iskopom grob je presječen u predjelu koljena.

Ispod srednjovjekovnih grobova, pronađen je srednjovjekovni sloj s ulomcima uglavnom keramičkih posuda iz vremena

srednjeg vijeka, antike i prapovijesti.

Na otkrivenoj površini pronađena je sjeverna polovina crkve i zvonika (sl. 20; Plan 2), tj. veći dio središnje lađe crkve i sjeverna lađa, sjeverni zid s kontraforima i sjeverna polovina zvonika. Unutar crkve otkrivena su četiri stupa (ukupno u jednom redu ih je 6), pregradni zidovi i djelomice očuvan pod od opeke s podlogom. Pod crkve očuvan je na različitim visinama, što je vjerojatno uvjetovano starijim ukopima. Moguće je da se radi o grobovima, ali i o prapovijesnim cjelinama. Zbog tih poremećaja u 15. st. pod je popravljan, pa je između 5. i 6. stupa (ako stupove brojimo od svetišta) pronađena podloga od lesa za pod, koja je ispod razine gotičke podnice crkve koja ima istu takvu podlogu.

Dužina crkve od apside do zvonika, uključujući debljinu zidova, iznosi 60,5 m, a dužina zvonika sa zidovima je 8 m. Kako južni dio crkve, nije mogao biti istražen zbog instalacija u funkciji, na temelju rezultata geofizike i na temelju pretpostavki ovogodišnjeg istraživanja, širina crkve iznosi sa zidovima 21,9 m. Od apside do zvonika, sa sjeverne strane zid je pridržavalo 12 kontrafora. Razmak između tih kontrafora nije jednak, i oni nisu podjednake dimenzije. Visina samog temelja kontrafora bez zida je 2,3 m. Temelj sjevernog zida otkriven je u visini od 3,5 m, međutim, nije se došlo do njegova dna. Temelji zidova crkve i kontrafora građeni su zajedno, od nepravilno lomljenoga kamena povezanog bijelom žbukom. Zid crkve građen je od opeka koja je na licima poslagana od cijelih opeka, a unutrašnjost je zapunjena bijelom žbukom i lomljenom opekama, te ređe kamenjem. Crkva je imala dva reda po šest stupova, što je bilo vidljivo nakon geofizikalnih istraživanja, a to su potvrdila i arheološka istraživanja. Razmak među njima nije ujednačen. Temelji stupova (2,70 x 3,3 m) su građeni od velikoga nepravilnoga kamena, povezanih žutom pjeskovitom žbukom. Stupovi su bili kružnog tlocrta zidani od zaobljene opeke obložene bijelo-ružičastom žbukom, dok je središnji dio bio od lomljene opeke, kamena i bijele žbuke. Promjer stupa je 1,20 m. Baza stupa je pravokutnog oblika (1,55 x 1,65 m), građena je od opeke, pravilno poslagana na licima, a unutrašnjost je vezana bijelom

Sl. 16. Karta Iloka iz 1690. godine s tlocrtom na kojem je vidljiv obrambeni zid koji se proteže od južnog ugla istočnog krila dvorca prema Kuli 8, te struktura ispred ulaza u dvorac

Fig. 16. Map of Ilok from 1690 with ground plan showing the defensive wall stretching from the southern corner of the eastern wing of the castle towards tower 8, and the structure in front of the entrance to the castle

žbukom i lomljenom opekam i kamenjem. Širina zida crkve je 1,60, a temelja 1,90 m. Potrebno je svakako naglasiti da su uvijek prisutna manja odstupanja u tim dimenzijama.

Pod crkve izrađen je od opeka koje su položene na podlogu od lesa različite debljine. Na središnjem dijelu crkve, od 3. i 4. stupa prema sjevernom zidu crkve i prema jugu, otkriveni su manji pregradni zidovi od opeke (sjever - jug), povezani manjim zidom koji se nalazi u pravcu istok - zapad, u središnjoj lađi crkve.

Opeke od kojih su građeni zidovi nisu istih dimenzija kao opeke koje su služile za gradnju stropa i poda.

Zvonik ima kvadratni tlocrt (8 x 8 m) i nalazi se na zapadnom pročelju crkve. Njegovi zidovi građeni su zajedno sa zidovima crkve.

Slojevi unutar crkve, ispod humusa uglavnom su bili slojevi šute s urušnjima zidova, stropova, stupova crkve. U toj šuti pronađeno je ulomaka kamene gotičke plastike, ulomci prozora (sl. 21) i rebara sa svoda, koji su pripadali crkvi te ulomci prozorskoga okruglog stakla.

Sl. 17. Južno lice unutarnjega obrambenog zida (snimio M. Ferenčević)

Fig. 17. Southern face of the inner defensive wall (Photo: M. Ferenčević)

Na dnu poremećenoga srednjovjekovnog ukopa pronađena je prapovijesna jama s keramičkim ulomcima više posuda iz vremena vinkovačke kulture.

Prema istraživanjima iz 20. stoljeća znalo se da na ovome mjestu postoji sakralni objekt.

Geofizikalna istraživanja uputila su na točan položaj objekta i njegov tlocrt. Arheološka istraživanja iz 2006. i 2007. g. potvrdila su rezultate geofizike te je pronađena crkva duga 68,5 m (od apside, uključujući i zvonik), a široka 21,9 m. Ima dva reda stupova, a u svakom redu nalazi ih se šest. Zidovi su poduprti kontraforima, što je također bilo vidljivo na snimkama dobivenim geofizikalnim istraživanjem. Uz crkvu, očekivalo se groblje, što je i pronađeno, a iznenađenje su bili grobovi stariji od crkve.

Sl. 18. Ukop kasnosrednjovjekovnog jarka, njegov sjeverni kraj koji završava ispod južnog zida ulaznog objekta (snimio M. Ferenčević)

Fig. 18. Burial of the late medieval ditch, its northern part ending below the southern wall of the entry building (Photo: M. Ferenčević)

Sl. 19. Zeleno glazirani gotički pećnjaci (snimio M. Ferenčević)

Fig. 19. Green glazed Gothic tiles (Photo: M. Ferenčević)

Poznato je da su Turci boravili u Iloku (1526-1688), a istraživanja su potvrdila da su koristili crkvu, o čemu svjedoče bunari i otpadne jame s vanjske strane objekta te slojevi i ukopi u unutrašnjosti crkve.

O slojevitosti lokaliteta govori srednjovjekovni sloj (dubok 88 cm) koji se nalazi ispod grobova starijih od crkve.

Pored novovjekovnih i srednjovjekovnih cjelina i slojeva, na ovom lokalitetu prisutni su i nalazi iz prapovijesnog razdoblja, od čega je definirana jama iz vremena vinkovačke kulture.

K. J.

KULA 8

U vrijeme arheoloških radova na lokacijama Dvora knezova Iločkih i bazilike Sv. Petra, istraživalo se i na objektu kule 8, smještene jugoistočno od Dvora knezova Iločkih uz današnju cestu (□ i-j/20-21). Cilj je ovogodišnjeg istraživanja bio definirati sjeverni i istočni zid kule, te pronaći njihov spoj s južnim i zapadnim zidom. Danas vidljiv južni zid dio je bedema, dok je zapadni zid turski i dio je kupališta. Gotički zid vjerojatno se nalazi na prostoru kupališta, što su potvrdila i konzervatorska istraživanja. Prema planu patera Boninija iz 1698. godine, na tom se mjestu nalazila kula s cisternom uz unutrašnji ulaz (sl. 22) (Horvat 2002, sl. 2).

Početni radovi obuhvaćali su čišćenje, fotografiranje postojećeg stanja vidljivih zidova i njihovo dokumentiranje (SJ 001 – južni zid, dio bedema, opeka; 002 – zapadni zid, dio turskog kupališta, opeka) (sl. 23). Nastavljeno je s iskopom prostora uz zapadni zid (□ i/20-21), pri čemu je nakon humusa (SJ 005) ispražnjen sloj šute (SJ 006) do kompaktnijega prebačenog sloja lesa, izmiješanog sa šutom (SJ 007) koji se koso spušta od sjevera prema jugozapadnom kutu (sl. 23.a). Definiran je sjeverni zid (SJ 003) koji se sastoji od kamena i nešto malo opeke (sl. 23.a). Utvrđena je i drukčija zapuna donjeg dijela zida SJ 002 koja se sastoji od pravilno zidanih opeka, dok je ostatak zida zidan nepravilno i grubo. Južni zid (SJ 001) u svojem gornjem dijelu građen je od opeka i prilikom čišćenja pojavio se otvor/prozor (sl. 23.b). U svojem donjem dijelu, na dubini od 129,42 m, zid se širi za 15 cm i građen je od kamena nepravilnog oblika s nešto opeke.

Na jugozapadnom i sjeverozapadnom spoju zidova (uz SJ 001, 002 i 003) pojavljuju se proširenja širine oko 1 m – vjerojatno kontrafori koji su nosili svod podnice (sl. 23).

U istočnom dijelu iskopa (□ j/20-21) nije definiran zid, ali je definirano postojanje još jednog proširenja u jugoistočnom kutu (naslanja se na SJ 001), sličnog onima u jugozapadnom i sjeverozapadnom kutu, koje je također građeno od kamena nepravilnog oblika u svom donjem dijelu, dok se gornji dio

(gotovo 1 m ispod površine) sastoji od opeka. Taj je dio proširenja/kontrafora naknadno lučno oblikovan, te uži od donjeg kamenog dijela.

Radovi u istočnom dijelu prekinuti su na dubini od 127,26 m, na kojoj je pronađen i PN 9 – veći ulomak polukružno tesanog i profiliranog nadvratnika.

Od pokretnih nalaza nađeni su ulomci keramike (nešto prapovijesne, srednjovjekovne i novovjekovne), pećnjaka (gotičkih i novovjekovnih), porculana, te nekoliko primjeraka recentnog novca. Nakon završenih istraživanja površina je natkrivena.

Prema ovogodišnjim istraživanjima može se zaključiti da se ovdje radi o pravokutnoj polukuli, smještenoj s desne strane puta koji je vodio prema istočnom dijelu Gornjeg grada.

Z. M. i K. B.

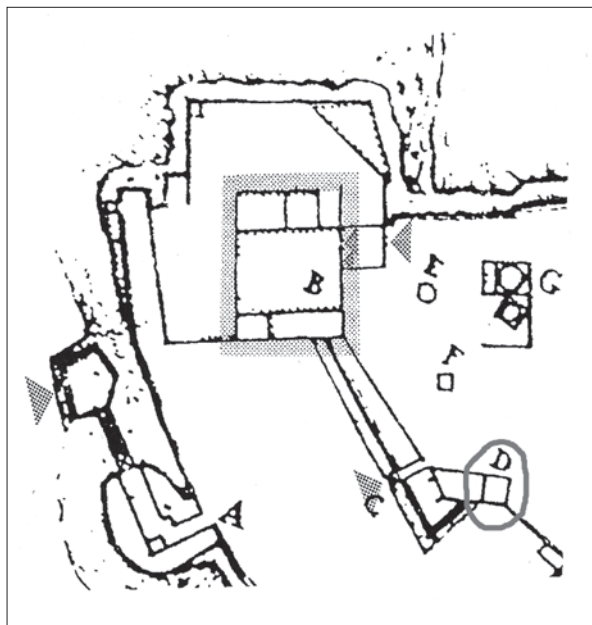

Sl. 20. Pogled na crkvu Sv. Petra apostola prema zapadu (snimio H. Jambreč)

Fig. 20. Westerly view of St. Peter the Apostle Church (Photo: H. Jambreč)

Sl. 21. Kamena gotička profilacija, dio prozora (snimila K. Jelinčić)
 Fig. 21. – Gothic stone profile, part of the window (Photo: K. Jelinčić)

Sl. 22. Plan patera Boninija iz 1698.g. (detalj)
 Fig. 22. – Plan by Father Bonini from 1698 (detail)

ZIDNI PLAŠT SJEVERNO OD JUŽNOG BASTIONA (sl. 24)

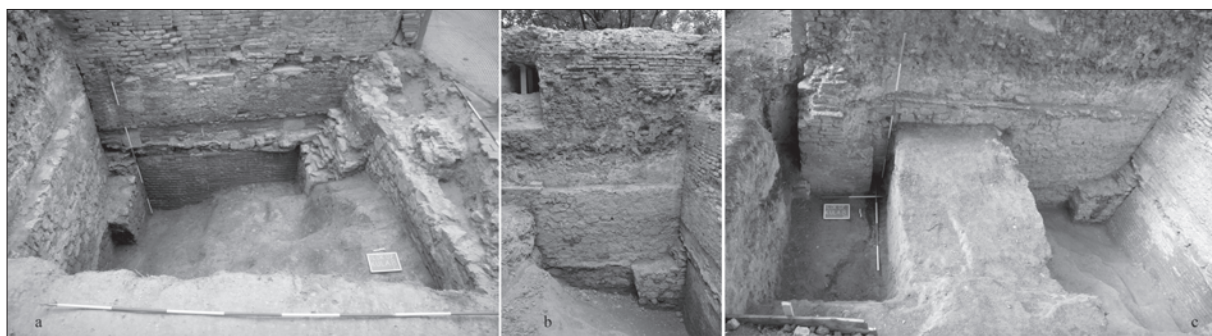
Tijekom tri radna dana, 28, 29. i 30. svibnja 2007, obavljena su mala sondiranja zidnog plašta na zemljištu sjeverno od južnog bastiona na Gornjem gradu u Iloku. Ovo zemljište nalazi se u prostoru istočno od današnje tržnice.

Temelji zidnog plašta, koji se na sjevernoj strani nastavlja na južni bastion, bili su zatrpani zemljom i do sada nisu bili vidljivi. Bilo je potrebno otkriti ih radi sagledavanja njihovih dimenzija i očuvanosti u svrhu njihove daljnje obrade pri konzervaciji sveukupnoga zidnog plašta Gornjega grada Iloka. S obzirom da ovaj prostor nije bio označen kvadratnom mrežom, planirani iskop podijeljen je na tri sonde i to od juga prema sjeveru: sonda 1 veličine 5 m (S-J) X 3 m (I-Z); sonda 2 veličine 5 m (S-J) X 3 m (I-Z) i sonda 3 veličine 3 m (S-J) X 3 m (I-Z). Stratigrafska situacija bila je u svim sondama podjednaka: 0,00 – 0,20 m sloj humusa; od 0,20 do 0,50 m kulturni sloj s prapovijesnom i srednjovjekovnom keramikom u koji su ukopani temelji zidnog plašta očuvani nejednake visine. Na dubini od 0,50 m javlja se žuta zdravica u kojoj je u sondi 2 otkriven dio ukopane prapovijesne jame.

U svim sondama u kulturnom sloju s ulomcima prapovijesne i srednjovjekovne keramike bilo je i nekoliko željeznih čavala, dijelovi porculanskog tanjura kao i komadi srednjovjekovnih opeka. U sondi 2 otkriven je dio prapovijesne jame uz zapadno lice temelja zidnog plašta, koja je najvjerojatnije pri ukopu temelja djelomično uništena. Njezin izvorni oblik nije se mogao utvrditi radi ograničenoga dopuštenoga plitkog iskopa. Ipak, ovaj plitki iskop pokazao je sljedeće: zapuna jame sastojala se od rahle zemlje pomiješane s pepelom (Munsell 7.5 YR 5/2 brown), u kojoj su nađeni ulomci brončanodobne keramike (dijelovi oboda lonaca s izvijenim vratom, dijelovi trbuha s jezičastim drškama i zdjele s uvučenim turbanastim obodom) i glineni bikonični pršljen. Među ulomcima latenske keramike nađeni su dijelovi zdjela uvučenog oboda.

U iskopu sve tri sonde otkriven je temelj zidnog plašta širine 85 cm koji je vezan za južni bastion i od bastiona ide u pravcu sjevera do novosagrađene betonske garaže. Dio temelja koji se nadovezuje na južni bastion (u dužini od oko 2 m) građen je od opeke i s unutrašnje strane (istočne) ima dvije male zidane istake. Dalje se temelj nastavlja u pravcu sjevera i građen je od kamena. Na mjestu gdje počinje temelj građen od kamena odvaja se pod šiljastim kutom još jedan temelj u pravcu sjeverozapada koji prati kosinu brijega i koji je mnogo pliće ukopan, te građen samo od dva reda kamenja. Možda je ovo bio neki potporni zid za koji se do sada nije znalo.

K. M.

Sl. 23. Kula 8: a. Pogled na dio iskopa prema zapadu nakon istraživanja; SJ 001, 002, 003 (zidovi) i SJ 007 (snimio M. Ferenčević); b. Jugozapadni kut - SJ 001 (snimila K. Botić); c. Pogled na južni zid (SJ 001) nakon istraživanja (snimio M. Ferenčević)

Fig. 23. Tower 8: a. Westerly view of part of the excavations after the explorations: SU 001, 002, 003 (walls) and SU 007 (Photo: M. Ferenčević); b. south-western corner - SU001 (Photo: K. Botić); c. View of the southern wall (SU 001) after the explorations (Photo: M. Ferenčević)

Sl. 24. Detalji zidnog plašta - lijevo: sjeverni plašt bedema, pogled prema istoku (snimila K. Botić); desno: zidni plašt sjeverno od južnog bastiona, pogled prema jugu (snimila K. Minichreiter)

Fig. 24. Details of the wall – left: northern face of the bulwark, eastern view (Photo: K. Botić); right: wall north of the southern bastion, southern view (Photo: K. Minichreiter)

SJEVERNI PLAŠT BEDEMA (sl. 24)

Istočno od Dvora knezova Iločkih, na sjevernom rubnom dijelu platoa, istražen je potez plašta bedema u smjeru istok-zapad u dužini od 15 m. Tom su prilikom definirani ostaci bedema građenog od opeke vezane žbukom širine oko 1,5 m, te dijelovi zidova objekata, također građenih od opeka, koji se protežu okomito na bedem u smjeru sjever-jug, a širina im je oko 20-25 cm. Dio bedema prema današnjim objektima uz palaču Odescalchi nije bilo moguće definirati jer je devastiran.

K. B.

K. M. - Kornelija Minichreiter
K. J. - Kristina Jelinčić
K. T. - Kristina Turkalj
G. M. - Gordana Mahović
K. B. - Katarina Botić
M. D. - Marko Dizdar
H. K. - Hrvoje Kalafatić
S. K. - Saša Kovačević
Z. M. - Zorko Marković

LITERATURA

- Dizdar M., Šoštarić R., Jelinčić K., 2003, Ranorimski grob iz Iloka kao prilog poznavanju romanizacije zapadnog Srijema, PrilInstArheol-Zagreb 20, Zagreb, 57-77.
- Horvat, Z. 2002, Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, nekadašnjeg palasa Nikole Iločkog, kralja Bosne, PrilInstArheol-Zagreb 19, Zagreb, 195-212.
- Jelinčić K., 2003, Rimska keramika iz Iloka, PrilInstArheol-Zagreb 20, Zagreb, 79-88.
- Ložnjak D., 2002, Naselje bosutske grupe na iločkom Gornjem gradu, PrilInstArheol-Zagreb 19, Zagreb, 63-78
- Tomičić Ž., Dizdar M., Tkalčec T. Ložnjak D., 2001, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih-Ilok, 24.09-19.10.2001, Institut za arheologiju, Zagreb
- Tomičić Ž., Dizdar M., Tkalčec T. Ložnjak D., 2002, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku, 03-28.06.2002, Institut za arheologiju, Zagreb
- Tomičić Ž., 2003, Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih (Ujlaki), PrilInstArheol-Zagreb 20, Zagreb, 131-150.
- Tomičić Ž., 2004, Regensburg-Budim-Ilok kasnosrednjovjekovni pećnjaci iz dvora knezova Iločkih dokaz sveza Iloka i Europe, PrilInstArheol-Zagreb 21, Zagreb, 143-176.
- Tomičić Ž., Minichreiter K., Dizdar M., Šiljeg B., Jelinčić K., Kalafatić H., 2006, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku, 18.4-13.10.2006, Institut za arheologiju, Zagreb
- Tomičić Ž., Dizdar M., Šiljeg B., Kalafatić H., Jelinčić K., Turkalj K., Belaj J., 2007, Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja Dvora knezova Iločkih 2006. godine, AIA III, Zagreb 7-16.
- Tomičić Ž., Minichreiter K., Jelinčić K., 2007, Arheološko iskopavanje lokaliteta Ilok – crkva Sv. Petra apostola 2006. godine, AIA III, Zagreb, 17-20.
- Tomičić Ž., Dizdar M., Kalafatić H., Turkalj K., 2007, Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku, 16.4 – 13.7. 2007, Institut za arheologiju, Zagreb
- Terenska dokumentacija s arheološkog istraživanja Dvor knezova Iločkih 2006.-2007. godine

SUMMARY:

Archaeological rescue excavations of the Castle of the Dukes of Ilok (the Odescalchi Palace) conducted in 2007 by the Institute of Archaeology under the guidance of Professor Željko Tomičić, Ph.D. focused on the area between the Castle of the Dukes of Ilok and the north-western defensive compound consisting of the western and northern bastion and the north-western bastion/tower. The excavations commenced in Autumn 2006 with the unearthing of more recent layers. This area was divided by a wall which separated the northern bastion from the western courtyard. The goal was definition of western tower and part of the bulwark above the Odescalchi wine cellars at the outer side of the western bulwark. The southern half of the entryway was also examined. The examined area connects to the previously examined areas and covers a total of 892 m². The depth of the excavations depended on recorded structures and layers – in the areas of the western courtyard of the Castle, its northern bastion and entryway, the excavations went all the way to the loess. Traces of habitation during Antiquity were documented, when the Roman settlement of Cuccium (Jelinčić 2003) was situated at the location of the modern town of Ilok. From the mid-third century forward, this settlement spread eastward along the periphery of the loess plateau, with the most intense traces of habitation dating to fourth century. Research also confirmed continuous

traces of prehistoric settlements, from the Early and Late Iron Age (Ložnjak 2002), through all the phases of the Bronze Age and the Late Copper Age all the way to the Starčevo culture. In the area of the western courtyard no remains of prehistoric layers were found, while large number of pits was damaged by subsequent structures and burials. A significant portion of the pottery finds, mostly in secondary context, belongs to the Earley Iron Age and the Bosut III a-c phases. Pottery fragments decorated in Basarabi style can be singled out. Most intensive habitation, according to pottery finds, is documented in the early phase of the Earley Iron Age, a period in which the Kalakača phase settlement belonging to the Bosut group could be found on Ilok's Upper Town Plateau. For the first time closed context Copper Age finds were excavated. The excavations of the western courtyard yielded the find of a Kostolac-type incineration grave with a pot serving as cover and a bowl decorated by richly incrustated ornaments. The oldest traces of habitation can be attributed to the Early Neolithic Starčevo culture to which the remains of a 3.21 m wide ditch belong.

M. D. and S. K.

During explorations of the eastern façade of the Palace of the Odescalchi Princes, structures and layers were documented that were linked to the baroque renovations commissioned by the Odescalchi family (limekilns and sewer), Ottoman rule, the Late Middle Ages, Classical Antiquity and prehistoric periods. In front of the entrance to the castle, the foundations of a structure were discovered which could represent the entry building of the Castle of the Dukes of Ilok. South of this building, a ditch was unearthed that ran north-west to south-east alongside the eastern façade of the castle's eastern wing. The ditch belongs to the phase preceding construction of the walls of the entry building. From the southern corner of the palace towards tower 8 there is a wall, 1.66 m wide, significantly damaged, which corresponds to the inner defensive bulwark of the Castle of the Dukes of Ilok.

G. M. and K. T.

The paper presents the results of research at the site Ilok–St. Peter the Apostle Church, conducted in 2007. The north-western part of the triple-nave Gothic church was explored, allowing definition of the length of the building and its key features. Next to the medieval church, holes/pits? and layers were found from the era of Ottoman rule, with a multitude of interesting finds. Alongside the church, a medieval cemetery was explored, dated to the period of the Gothic church (fifteenth century), although some medieval graves older than the church were found. There was also a prehistoric pit belonging to the Vinkovci culture.

K. J.

Tower 8, situated south-east of the Castle of the Dukes of Ilok, alongside the Turkish baths, was investigated to a depth of 127.26 m. It proved to be a rectangular semi-tower situated on the right side of the road leading to the eastern part of the Upper Town.

Z. M. and K. B.

Test excavations along the western wall revealed 85 cm wide foundations linked to the southern bastion and built of brick. At the place where the stone construction begins, another foundation branches off in a north-west direction. The wall is set into the prehistoric layer.

K. M.

East of the Castle of the Dukes of Ilok, on the northern rim of the plateau, a stretch of the bulwark at a length of 15 m was examined. The remains of bulwark approximately 1.5 m wide were defined, built of brick bound with mortar, as well as parts of the walls of buildings 20 to 25 cm wide, also made of brick, extending perpendicularly to the bulwark in the north-south direction. Part of the bulwark closer to the present-day buildings alongside the Odescalchi Palace cannot be defined due to devastation.

K. B.